

REGLEMENTAREA URBARIALĂ DIN COMITATUL BIHOR ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

de
ANA ILEA
VERONICA COVACI

Perioada în care a avut loc febrila reglementare a raporturilor dintre cele două clase fundamentale ale societății feudale — nobilimea și țărănimea — este marcată de adâncirea crizei orînduirii feudale pe tot teritoriul țării noastre. Politica reformistă promovată în Transilvania, după instaurarea definitivă a stăpînirii austriece, începută sub domnia Mariei Tereza și continuată de fiul ei, Iosif al II-lea, este o încercare de adaptare a statului feudal la dezvoltarea social-economică a vremii, la dezvoltarea elementelor noii economii și la nevoile mereu crescînde, fără a tinde însă la răsturnarea raporturilor de clasă existente.

În ce privește situația economică, odată cu așezarea noului regim, se deschid și noi perspective de dezvoltare domeniilor feudale, noi posibilități de valorificare a produselor lor. Nobilimea intrînd acum în noul circuit economic al apusului își schimbă treptat modul de viață, își sporește mereu exigențele pe toate planurile, ceea ce va duce la creșterea considerabilă a nevoii ei de bani. Întrucît baza fundamentală a economiei nobiliare o constituie moșia feudală, se va urmări o exploatare mai sistematică a acesteia prin noi măsuri de valorificare a tuturor resurselor materiale ale domeniilor și totodată prin folosirea mai intensă a muncii iobăgești și a sporirii celorlalte obligații. Această agravare a sarcinilor feudale va avea ca efect inevitabil încordarea raporturilor între cele două clase. Sarcinile iobăgești, percepute în muncă, natură și bani, sporesc de la an la an, ajungînd spre mijlocul secolului al XVIII-lea de nesuportat pentru țărănime. A crescut îndeosebi numărul zilelor de robotă săptămînală. Robota se pretindea mai ales în timpul muncilor agricole capitale, țăranii fiind sustrași astfel de la muncile din propria lor gospodărie. Erau apăsătoare apoi distanțele mari la care se efectuau unele munci și cantitatea de muncă pretinsă într-o anumită unitate de timp. Numeroase erau și daturile în natură,

taxele în bani, privarea de anumite drepturi și nesfârșitele abuzuri ale stăpînilor și slujbașilor lor. În plus, stăpînul de pămînt își afirma tot mai mult dreptul de proprietate absolută asupra pămîntului iobăgesc și chiar asupra folosințelor comune pe care le îngustează mereu.

La toate acestea se adaugă contribuțiile față de stat, dijma bisericască și sarcinile comunale. Deci asupra țărănimii plana o servitute din ce în ce mai complicată. Cele două puteri, statul și nobilimea se confruntă în a-și atrage țărănimea, a o face cît mai rentabilă.

Pentru a-și asigura baza fiscală statul urmărește creșterea numerică a populației contribuabile, caută să-i ridice capacitatea de plată prin repartitia mai echitabilă a dării, prin raportarea ei la avere, și inevitabil prin reducerea sau cel puțin reglementarea sarcinilor față de stăpînii de pămînt¹. Statul se dă deci drept ocrotitorul țărănimii, îndreptînd ostilitatea acesteia numai împotriva nobilimii și a sarcinilor senioriale. Urmărindu-și propriile interese economice și politice statul încearcă în nenumărate rînduri să reglementeze raporturile feudale pentru a curma abuzurile nobilimii și a-l face pe iobag cît mai capabil de plată în interesul său. Pe de altă parte după concepția statului absolutist problema țărănimii devine o problemă politică, țărănimea trebuie să devină factorul social-economic de bază, temelia statului și la nevoie chiar instrument de dominație politică². În acest scop se va elabora un întreg complex de măsuri și reforme, care vizează curmarea nenumăratelor abuzuri din partea stăpînilor de moșii, desființarea dependenței personale, practicarea liberă a meseriilor, organizarea unui învățămînt general, care să-i transforme și pe iobagi în știutori de carte, în cetățeni harnici și ostași devotați statului absolutist etc.

În prima jumătate a sec. al XVIII-lea preocupările statului pentru reglementarea raporturilor feudale și confruntările cu nobilimea în această problemă sînt concretizate în ordonanțele și hotărîrile dietale din anii 1714, 1742 și 1747, care rămîn fără prea mare efect asupra raporturilor existente, constituind totuși un îndreptar public în ce privește mai ales obligațiile în muncă³.

Problema reglementării raporturilor feudale ia proporții considerabile în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Curtea imperială, profitînd și de numeroasele plîngerii ale țărănimii, trece acum la înfăptuirea reglementării urbariale — operă complexă care vizează diferitele aspecte ale raporturilor dintre stăpîn și supus.

În comitatul Bihor evoluția raporturilor feudale poate fi urmărită în cadrul cîtorva mari domenii eclesiastice, fiscale și nobiliare⁴. Din

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, Edit. Șt. și Encicl., Buc., 1979, vol. I, p. 47.

² *Ibidem*, p. 49.

³ *Ibidem*, p. 47.

⁴ Cele mai întinse domenii feudale erau ale episcopiei și capitlului rom. cat. de Oradea, al episcopiei gr. cat. de Oradea, al fiscului și ale mai multor familii nobiliare.

documentele vremii constatăm, că în primele decenii ale secolului al XVIII-lea s-a menținut un oarecare echilibru în raporturile dintre stăpîni și supuși. Cea mai mare parte a comitatului avusese de suferit de pe urma războaielor austro-turce și a răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea. Acum era nevoie de o perioadă de refacere a domeniilor și a gospodăriilor țărănești. Se constată acum o fluctuație a populației, care revine la satele părăsite în vremuri de restriște sau se așează în alte locuri, unde sînt condiții mai bune de viață. Pentru a-și asigura forța de muncă necesară pe domenii, stăpînii de pămînt acordă unele înlesniri țărănimii, recurg la comutarea de obligații, chiar la renunțarea unora dintre ele, la acordarea de noi terenuri pentru intravilane etc.

Spre mijlocul secolului al XVIII-lea, conform tendinței generale de sporire a veniturilor domeniiale și în comitatul Bihor, se constată o sporire excesivă a sarcinilor feudale. Se anulează treptat unele înlesniri acordate anterior, multe convenții nu se mai respectă, se instituie noi obligații, iar oficialii domeniali comit tot mai multe abuzuri care înrăutățesc situația țărănimii. Astfel, de la cele 12 zile robotă pe an se ajunge acum la circa 50 zile pe an cu animalele sau peste 100 cu palmele. Începe acum cortegiul nesfîrșit al plîngerilor țărănimii către autoritatea comitatensă și către Curtea imperială. Aceste plîngerii sînt cele mai elocvente mărturii pentru studiul evoluției raporturilor feudale. Ele prezintă comparativ starea de lucruri prezentă cu situația anterioară, dezvăluind astfel procesul accentuării crescînde a exploatarei țărănimii în decurs de cîteva decenii. O situație și mai grea avea țărănimea din sudul comitatului din cele trei districte românești Beiuș, Vașcău și Beliu cuprinse în domeniul episcopiei romano-catolice din Oradea. Aici, pe lîngă sarcinile obișnuite, pe lîngă faptul, că datorită cadrului geografic condițiile de muncă și de viață erau mai aspre, erau concentrate 3 manufacturi de fier (la Vașcău, Pocioveliște și Drăgănești), 2 de bere (la Beiuș și Beliu) și una de sticlă (la Beliu), a căror întreținere și funcționare era asigurată în principal cu munca iobăgească⁵. Pămîntul arabil era neîndestulător și de calitate slabă. Diferitele transporturi se făceau la distanțe mari și pe drumuri greu accesibile. Gospodăriile țărănești erau mai slab înzestrate cu inventarul agricol necesar. În anul 1722 episcopul Csáky încheiase o convenție cu locuitorii acestui domeniu în ce privește prestarea obligațiilor⁶, dar

⁵ Vezi lucrările: A. Ilea, *Fierăria de la Vașcău în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei Cluj-Napoca*, 1977, p. 110—125; I. Popovici, *Manufacturile de fier de la Pocioveliște și Drăgănești din comitatul Bihor (1738—1753)*, în *Biharea*, Oradea, 1977, p. 76—124; V. Covaci, *Manufactura de sticlă din Beliu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, Oradea, 1976, p. 75—88.

⁶ H. Balázs Éva, *A váradi püspökség jobbágyainak megmozdulása a 18. sz. közepén (Mișcările iobagilor episcopiei de la Oradea la mijlocul secolului XVIII)* în *Századok*, 1950, nr. 1—4, p. 320—332; Gh. Gorun, *Mișcările țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, Oradea, 1979, p. 169.

acum înțelegerea nu mai era respectată. Desigur, aici se resimte mai degrabă accentuarea exploatării, ajungându-se la izbucnirea unor puternice mișcări țărănești în anii 1749—1751⁷. Plîngerile și memoriile țăranilor de aici au ajuns pînă la Curtea imperială. Țărănimia în masă refuză prestarea obligațiilor, devastează edificiile domeniiale și amenință cu incendierea întregului ținut. În fața acestei situații Curtea imperială dispune reglementarea raporturilor dintre episcop și supușii săi de pe domeniul Beiușului prin întocmirea unui nou urbariu. Astfel la 1 iulie 1751 scaunul domeniial episcopal a elaborat un urbariu din 34 puncte⁸. Noul urbariu s-a definitivat abia în aprilie 1752, după multe discuții purtate între episcop și comisia imperială, care impune unele modificări. Prin prevederile sale noul urbariu simbolizează victoria țăranimii în lupta împotriva exploatării, chiar dacă nu aduce ameliorări esențiale, încearcă să pună capăt abuzurilor nelimitate ale stăpînului și slujbașilor săi. Să nu uităm însă că urbariul urma să se aplice numai în domeniul Beiușului, avînd deci un caracter destul de limitat. Curtea imperială acționează aparent în favoarea țăranimii, pentru a-și asigura liniștea în această parte a imperiului și pentru a curma abuzurile episcopiei de Oradea, pentru a nu duce la ruina completă a gospodăriilor țărănești, la scăderea numărului populației.

Tot din rațiuni politice în anul 1753 se ordonă întocmirea unui nou urbariu pentru domeniul fiscal din comitatul Bihor⁹. Noul urbariu îl copiază îndeaproape pe cel al domeniului Beiuș, ținînd cont doar de specificul locului în stabilirea unor sarcini.

Pe baza celor două urbarii, adunarea generală a comitatului din 16 august 1756 elaborează un urbariu general pentru întreg comitatul¹⁰. Acțiunea de generalizare a urbariului rămîne însă fără finalizare. Trebuie să avem în vedere că prefectul suprem al comitatului în această perioadă era episcopul catolic, care în același timp stăpînea și cel mai întins domeniu, iar din adunarea generală făceau parte majoritatea stăpînitorilor care locuiau în comitat. Problema urbarială însă trebuie să constituie o preocupare pentru autoritatea comitatensă atît datorită ordinelor primite de la forurile superioare cît și datorită puternicului val de frămîntări care în acest an a cuprins întreg comitatul, motiv pentru care a fost instituită și o comisie imperială de investigare¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 168—179.

⁸ F.A.S.O., *fond Prefectura jud. Bihor*, dosar 162, p. 111—112. (În acest urbariu se stabilește censul de 2 fl. după fiecare sesie populată și robota la 26 zile ca animalele pe an pentru fiecare iobag, menționîndu-se însă că în cazul că domeniul nu dorește sau supușii nu pot plăti 2 fl. cens, vor presta 52 zile robota pe an și vor plăti numai 1 fl./cens. Juzii supremi, numiți odinioară cnezii, în districtul Beiuș rămîn 3, iar în celelalte două districte cite 2 și vor fi scutiți în continuare de toate sarcinile domeniiale și publice, întrucît nu sînt plătiți).

⁹ *Ibidem*, f. 138—147.

¹⁰ *Ibidem*, f. 164—166.

¹¹ A. Ilea, *Lupta țăranimii din Bihor împotriva asupririi sociale în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, Oradea, 1977, p. 135—139.

În urma concluziilor comisiei și în conformitate cu politica Curții imperiale în problema urbarială la comitat continuă să sosească ordonanțele și instrucțiunile pentru generalizarea noului urbariu. Astfel, această problemă se reia în discuția adunărilor generale comitatense, constituind obiectul unor dezbateri mai sistematice. În baza rezoluției regale din aprilie 1759, adunarea generală a comitatului, în ședințele din mai și iunie, elaborează un nou urbariu general pentru toate localitățile¹². Spre deosebire de urbariile anterioare, acum se pune problema stabilirii constitutivului sesiei iobăgești. Intravilanul unei sesii întregi, care cuprindea casa, curtea și grădina, se fixează la minimum 40 st. lungimea și 16 st. lățime. În cazul când intravilanele nu se încadrau în aceste dimensiuni se avea în vedere compensația cu celelalte apartenențe ale sesiei. În ce privește extravilanul, unei sesii întregi îi revine pământ arabil în suprafață de 36 metrete de Pojon (18 iugăre), în cazul când pământul era dispus în trei cîmpuri și de 40 metrete de Pojon când pământul era în 2 cîmpuri. De fiecare sesie se stabilește finaț de 6 care de fin. În locul pământului arabil, în cazul că nu era suficient, se putea lăsa și vie socotindu-se la pământ de 3 metrete, vie de 2 săpători. Normele urbariale diferențiau constitutivul sesiei în cadrul a patru clase, după cum urma să se clasifice localitățile¹³. Astfel, în clasa I se prevedea pământ de 18 iugăre, în clasa a II-a de 20 iugăre, în clasa a III-a de 22 iugăre și în clasa a IV-a de 24 iugăre. Finațul era fixat la 6—8—10 care de fin, în funcție de frecvența celei de a doua coase. Adunarea comitatensă trece însă cu vederea peste această prevedere.

Deosebit de important este apoi faptul că urbariul din 1759 stabilește obligațiile urbariale după mărimea sesiei¹⁴. Fiecare iobag cu sesie întreagă era obligat la prestarea a 52 zile robotă cu animalele, executînd muncile cu 4 animale, sau a 104 zile manuale. Pentru fracțiunile de sesie, adică o jumătate sau sfert, se stabilește numărul de zile corespunzător. În cazul că iobagul putea presta robota numai cu 2 animale, în loc de 4, numărul zilelor se fixează la 78 pe an sau 104 zile manuale. Pentru jelerii cu casă s-au stabilit 12 zile manuale pe an, iar pentru cei fără casă 6 zile. Pe lîngă zilele de robotă săptămînală urbariul face precizări și în cazul altor munci, cum ar fi tăiatul și transportul lemnului pentru stăpîn, cărăușia lungă, participarea la vânătoare, întreținerea podurilor și a diferitelor edificii etc. Se menționează apoi condițiile în care robota se poate răscumpăra și prețul de răscumpărare a unei zile de muncă, precum și faptul că stăpînul este obligat să-i plătească supusului zilele muncite peste norma urbarială, la fel cum plătește și pe alți lucrători din afara domeniului. Se regle-

¹² F.A.S.O., *fond Capitulul Episcopiei rom. cat. de Oradea, Acta antiqua*, fasc. LXXXI, nr. XII, f. 2—8.

¹³ Idem, *fond Prefectura jud. Bihor*, dosar 162, f. 330.

¹⁴ Idem, *fond Capitulul Episcopiei rom. cat. de Oradea, Acta antiqua*, fasc. LXXXI, nr. XII, f. 2—8.

mentează acum și problema timpului de deplasare pînă la locul de muncă și înapoi, în funcție de distanțe, și se consideră în zilele de robotă. Tot în funcție de mărimea sesiei au fost fixate și daturile, constînd în pui, ouă și cocoși. Censul se stabilește după intravilane, cite 1 florin de fiecare casă. Taxa pentru dreptul de a ține moară de apă este de 2 fl., pentru o pivă 1 fl., iar pentru un cazan de fiert țuică 2 fl.

Putem spune deci că *reglementarea din anul 1759 este prima normă legală în problema urbarială pentru întreg comitatul Bihor*, prima care stabilește mărimea unei sesii și în funcție de aceasta fixează obligațiile urbariale.

După cum rezultă însă din declarațiile¹⁵ locuitorilor, aplicarea acestui urbariu nu s-a generalizat. Pe alocuri țărani știau de existența lui, mai cunosc și unele prevederi, dar declară că stăpînii n-au respectat normele publicate de comitat. În multe sate țărani nici n-au luat la cunoștință de existența urbariului, declarînd că nu cunosc cuantumul obligațiilor, n-au avut urbariu, au prestat slujbele prin înțelegere cu stăpînul. Aceste înțelegeri se bazau pe obiceiul vechi și în general se încheiau în acele cazuri cînd urbariul publicat de comitat și confirmat de Maria Tereza prevedea obligații mai mici decît se prestau pînă atunci. În aceste cazuri nu s-au grăbit stăpînii să-l introducă, făcînd abstracție de el. În schimb, acolo unde asigura bază legală pentru prestarea unor obligații mai mari, urbariul a fost introdus și aplicat chiar în ciuda rezistenței manifestate de supuși¹⁶. În aceste condiții, erau mari diferențe de la o localitate la alta în ce privește problema urbarială, fapt rezultat pregnant din declarațiile amintite. Prin urmare, situația raporturilor între stăpîni și supuși rămîne în general nerezolvată, cu toate aceste încercări de reglementare.

Starea de lucruri din comitat nu era un fenomen izolat, abuzurile stăpînirilor și nemulțumirilor supușilor erau frecvente și în alte părți ale imperiului, constituind o problemă în atenția Curții din Viena. În deceniul 7 al sec. al XVIII-lea, Maria Tereza începe un nou șir de măsuri în scopul reglementării raporturilor feudale. Prin patenta imperială din 14 iunie 1766 se ordonă comitatelor „să întocmească urbarii pe baza normelor drepte, pentru a-i ocroti pe supuși de la prestarea obligațiilor neconforme legilor“. Se precizează în continuare că prin aceasta nu se dă posibilitatea la nesupunere, că supușii vor trebui să respecte ordinele și măsurile imperiale, iar cei care nu le vor lua în considerare să fie pedeșiți după culpa lor, chiar pînă la pedeapsa cu moartea¹⁷. În același an, la 20 decembrie o nouă ordonanță imperială emisă în acest scop arată că „în urma frecventelor plingeri ale supușilor din

¹⁵ Este vorba de declarațiile locuitorilor din anii 1769—1771 în baza celor nouă întrebări în vederea introducerii reglementării.

¹⁶ Varga János, *Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századában 1556—1767 (Regimul iobăgesc în secolele tîrzii ale feudalismului din Ungaria)*, Budapesta, 1969, p. 517.

¹⁷ F.A.S.O. *fond Prefectura jud. Bihor*, dosar 162. f. 192.

anii trecuți, s-a observat că în diversele părți ale regatului au fost comise abuzuri și excese în problemele urbariale de către stăpînii și slujbașii lor, dînd naștere la nemulțumiri și chiar la răscoale fătîșe în unele comitate, perturbînd liniștea internă, iar pentru a aduce la timp un remediu adecvat acestei situații se poruncește întocmirea urbariilor conform legilor și obiceiurilor țării¹⁸. În comitatul Bihor s-au început lucrările în vederea reglementării, în urma intimatului Consiliului Locotenențial regal din 3 aprilie 1769 în care se arată că reglementarea din 1759 s-a înfăptuit numai provizoriu într-o anumită parte o comitatului, se ordonă în mod expres introducerea noului urbariu general pentru întreg comitatul în vederea uniformizării obligațiilor¹⁹. În vederea efectuării lucrărilor premergătoare au fost elaborate instrucțiunile din august 1770 pentru magistrații comitatului desemnați în acest scop²⁰. Pe baza acestor instrucțiuni, comitatul a stabilit concret modul în care urma să se facă consemnarea mărturiilor după cele 9 întrebări și conscrierea intravilanelor și extravilanelor iobagilor și jelerilor în fiecare localitate din comitat. Ca urmare, au fost numiți conscriptori urbariali dintre funcționarii comitatului (asesori, jurați), care s-au deplasat în toate localitățile pentru efectuarea lucrărilor.

Odată încheiate toate lucrările premergătoare pentru întregul comitat, în primăvara anului 1771, în prezența consilierului regal Ștefan Andrasy, delegat în probleme urbariale, s-a trecut la întocmirea *clasicatorului celor 464 localități din comitat*, stabilindu-se în prealabil 4 clase în care urma să fie încadrată fiecare localitate. La baza clasificării localităților au stat așa-numitele „*beneficia et maleficia locorum*“, adică avantajele și neajunsurile locurilor, consemnate în mărturii. Conform instrucțiunilor regale din 1770, anexa C nr. 3²¹ au fost considerate ca avantaje următoarele: pămîntul arător de bună calitate, distribuit în 3 calcături și care putea fi lucrat cu două vite; finațul fără mărăciniș, care se cosea de două ori pe an și producea fin de bună calitate; piață aproape, la care transportul se putea face cu ușurință; pășunea suficientă pentru animale; adăpatul vitelor în bune condițiuni; lemnele pentru construcții și foc situate în locuri apropiate și ușor accesibile; dealuri de vii (*promontorii*) ample care produceau vin de bună calitate; păduri cu ghindă suficientă; grădini cu pomi fructiferi și hamei în intravilan sau extravilan; trestie; neperceperea dijmei; depozite de sare; mine sau manufacturi apropiate unde locuitorii puteau obține venituri bănești; arderea varului și a cărbunelui; venituri din vama tîrgurilor; mori în localitate sau în apropiere și apa pentru topitul cîniei. Ca neajunsuri au fost considerate: pămîntul arător steril, pietros, deluros, expus inundațiilor, dispus într-o singură calcatură și care

¹⁸ *Ibidem*, f. 194.

¹⁹ *Ibidem*, f. 216—223.

²⁰ F.A.S.O., *fond Capitulul Episcopiei rom. cat. de Oradea, Acta antiqua*, fasc. L, nr. 33, f. 1—43.

²¹ *Ibidem*.

producea numai ovăz și mei, fînățul și pășunea puține, așezate în locuri greu accesibile sau expuse inundațiilor, piața la distanțe mari, cu drumuri grele care trec prin multe vămi, lipsa morilor în localitate sau în apropiere și posibilitatea locuitorilor de a obține venituri bănești prin muncă manuală sau cu animalele foarte rar sau niciodată.

Luați fiind în considerare toți acești factori veniți să determine apartenența fiecărei localități la una din clase, au fost încadrate în cl. I 276 localități, în cl. II 135, în cl. III 41 și în cl. IV 12 localități. Toate condițiile arătate mai sus — avantaje și neajunsuri — au fost apreciate în aceeași măsură la întocmirea clasificatorului. Drept urmare, multe din localitățile districtelor Beiuș, Beliu și Vașcău (Bălăleni, Co-ciuba, Măgura, Budureasa, Finațe, Lunca, Petrieni și Cărpinet), deși aveau pământ arător puțin, pietros și de slabă calitate, au fost trecute în cl. I, pentru că beneficiau de lemne gratuite, prunet abundent, piață aproape, pentru că locuitorii practicau meșteșugul confecționării unelțelor și vaselor din lemn sau meșteșugul fierului sau lucrau la minele de cupru din apropiere²². Clasificatorul, împreună cu alte documente legate de problema urbarială, a fost înaintat spre aprobare Consiliului Locotenențial. În urma *intimatului din ianuarie 1772*²³, prin care se aprobă lucrările magistraților (cu unele modificări) și se stabilește concret mărimea sesiei pentru fiecare clasă de localități, se trece la întocmirea noilor urbarii pentru fiecare localitate în parte. Urbariul cuprinde *textul general al reglementării*, cu mențiunile specifice locului în funcție de clasificare, *tabelul nominal al locuitorilor* (capii de familie) pe categorii sociale și indicind cantitatea sesiei, *suprafața componentelor sesiei și quantumul obligațiilor feudale* (roboți, censul și datele) stabilite după mărimea sesiei și în sfârșit *unele observații privind aplicarea normelor urbariale*. Noile urbarii s-au întocmit în 4 exemplare, din care unul s-a înaintat Consiliului Locotenențial, unul s-a păstrat la comitat, unul s-a dat stăpînului de pământ și unul localității. În întreg comitatul urbariile au fost aduse la cunoștința locuitorilor în *anii 1773—1774*. Textul general al reglementării se compune din *nouă puncte* referitoare la sesia iobăgească, obligațiile urbariale, monopoliile feudale, tratamentul juridic al sesiei și al iobagului, înlesniri și interdicții, atât pentru iobagi cât și pentru stăpîn.

În continuare, atât pe baza instrucțiunilor, a textului reglementării, cât și pe baza altor norme, vom prezenta în mod sistematic *problema-tica reglementării urbariale din anul 1772*. Reglementarea urbarială din Bihor în ce privește prevederile de bază este identică cu cea de la

²² Idem, *fond Prefectura jud. Bihor*, dosar 166.

²³ *Ibidem*, f. 39—46.

1767 din Ungaria și cea din comitatul Arad din 1771—1772 și din Banat de la 1780²⁴.

Sesia iobăgească, o problemă esențială a reglementării, a fost fixată diferențiat în funcție de cele 4 clase. Prevederile concrete se referă și acum la fiecare din componentele sesiei. Astfel, intravilanul pentru o sesie întreagă, indiferent de clasă, s-a stabilit la un iugăr sau pământ de o capacitate de 2 metrete de Pojon. Pământul arabil măsurat în iugăre sau holde a fost diferențiat pe clase după cum urmează: o sesie întreagă în clasa I — avea 26 iugăre, în clasa II — 28 iugăre, în clasa III — 30 iugăre iar în clasa IV — 32 iugăre²⁵. Mărimea unui iugăr de pământ arabil era diferită în funcție de calitatea pământului, de 1100 st² pentru cel de bună calitate, de 1200 st², pentru cel de calitate medie și 1300 st² pentru cel mai slab. Observăm că față de reglementarea din 1759, *acum s-au acordat sesiei suprafețe mai mari de pământ arabil*. Finațul pentru o sesie întreagă a fost stabilit în funcție de a doua coasă. Astfel, în locurile unde anual se cosea de două ori revenea sesiei finaț de 8 coșași, unde se cosea mai rar a doua oară de 10 coșași și unde niciodată nu se cosea a doua oară de 12 coșași. Observăm deci că suprafața finațului a fost stabilită numai în funcție de calitatea lui, indiferent de clasificarea sesiei. În funcție de mărimea componentelor ei (arabil și finaț) o sesie întreagă avea deci dimensiuni diferite de la o clasă la alta și chiar în cadrul aceleiași clase. Dacă considerăm finațul de un coșăș în suprafață de un iugăr, înseamnă că sesia întreagă, cea mai mică, inclus fiind și intravilanul, era de 35 iugăre în clasa I și cea mai mare de 45 iugăre în clasa IV. Desigur, sesia mai mare era în locurile cu mai multe neajunsuri și unde finațul era de mai slabă calitate.

Subdiviziunile sesiei au fost stabilite în funcție de mărimea sesiei întregi, cea mai mică subdiviziune putînd fi de o *optime* de sesie. Dimensiunile subdiviziunilor sesiei nu erau fixe, ci se încadrau în anumite limite crescînd sau descrescînd din jumătate în jumătate de metretă de Pojon. Pentru a se putea opera mai ușor la stabilirea exactă a sesiei și a subdiviziunilor ei s-a întocmit un clasificator²⁶ cuprinzînd fiecare gen de sesie întreagă cu subdiviziunile ei și suprafețele componentelor sesiei care le corespund. Luăm, spre exemplificare, sesia întreagă cea mai mică de 70 metrete, care se subdiviza astfel:

²⁴ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, p. 50—51; D. Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, în *Anuarul Institutului Ist. Cluj*, XII, 1969, 295—322; Kovách Géza, *Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771—1772*, în *Studii Revistă de istorie*, 4, 1960, p. 239—254.

²⁵ F.A.S.O., *fond Prefectura jud. Bihor*, dosar 166. f. 39.

²⁶ *Ibidem*, f. 24—38.

Sesia	intravilan în metr. P.	Extravilan în metret. P.
1/8	1/4	8 1/2—16 1/2
2/8	2/4	17—25
3/8	3/4	25 1/2—33 1/2
4/8	1	34—42
5/8	1 1/4	42 1/2—50 1/2
6/8	1 2/4	51—59
7/8	1 3/4	59 1/2—67 1/2
1	2	68

Deci, în cazul de față extravilanul unei optimi de sesii se încadrează între 8 1/2 și 16 1/2 metrete, crescînd din jumătate în jumătate de metretă. O optime de sesie (cea mai mică) putea fi deci de 4—8 iugăre (1 iugăr=2 metrete Pojon).

Iobagii care la data reglementării au avut o suprafață de pămînt mai mică de o optime de sesie au fost trecuți în rîndul jelerilor cu casă (Instr. capit. 5, par. 22). Dacă jelerii cu casă au avut pămînt corespunzător unei optimi de sesie sau mai mult au fost trecuți în rîndul iobagilor. Astfel de cazuri au fost mai rare. Din studiul comparativ al tabelelor urbariale și al conscrierilor din 1770 rezultă că în cele mai multe localități odată cu introducerea noului urbariu *a crescut numărul jelerilor*, întrucît mulți dintre iobagi nu dețineau nici 4—5 iugăre de pămînt.

Sub aspect juridic sesia rămîne în continuare în proprietatea stăpînului de pămînt, iobagul avînd doar *dreptul la folosință* asupra ei. Reglementarea îngustează însă posibilitățile stăpînului de a dispune de sesie după bunul plac. Se precizează astfel situațiile în care stăpînul putea dispune asupra sesiei, adică în cazul decesului iobagilor fără urmași, în cazul cînd iobagii își părăseau sesiile sau cînd văduvele prin recăsătorie părăseau casa fără voia stăpînului. Stăpînul putea să schimbe sesia iobăgească numai cu alte suprafețe asemănătoare ca întindere, calitate și productivitate (*Urbariu*, Punct 7, paragr. 19). Iobagul avea voie să vîndă sesia chiar și fără consimțămîntul stăpînului, dar nu fără a-l anunța în prealabil. Așadar sesia apare acum mai ocrotită de lege în favoarea iobagului.

În ce privește mărimea sesiei iobăgești, fiind diferențiată cantitativ, în locurile mai puțin avantajoase atinge o suprafață mai mare decît sesia stabilită în Banat prin reglementarea din 1780²⁷. Pornind de la suprafața sesiei întregi, s-ar părea că este destul de mare, dar trebuie să avem în vedere că *majoritatea iobagilor dețineau o optime sau două optimi de sesie, foarte rar întîlnim iobagi cu o sesie întreagă*. Totodată prin fixarea constitutivului sesiei sub raport cantitativ, se în-

²⁷ D. Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, p. 296.

chide calea dobândirii de noi suprafețe de pământ care să poată fi alipite sesiei, ceea ce va duce în decursul anilor la fărîmițarea ei într-un ritm accelerat, în procesul moștenirilor din tată în fiu.

Obligațiile urbariale în muncă și în parte cele în natură au fost fixate în funcție de mărimea sesiei, aceasta fiind de altfel obiectivul principal al reglementării. *Robota* a fost stabilită la o zi pe săptămîină cu animalele sau două zile cu palmele pentru un iobag cu sesie întreagă. După cum am arătat, această prevedere aparținuse și reglementărilor anterioare, dar atunci nu s-au efectuat lucrările de dimensionare a sesiilor pentru a se stabili concret subdiviziunea corespunzătoare. Acum însă în clasificatorul sesiilor pentru fiecare subdiviziune se menționează și cantitatea corespunzătoare de robotă. Spre exemplu, un iobag cu o optime de sesie, în cazul sesiei de 68 metrete (intravilanul nefiind inclus), era obligat la robota anuală de 6—12 zile muncă cu animale sau 13—25 zile cu palmele în funcție de suprafața concretă a sesiei. Robota, la fel ca și sesia, crește din unitate în unitate în cadrul unei subdiviziuni de sesie. Pe baza clasificatorului, în tabelele urbariale ale localităților, s-a completat la fiecare iobag numărul de zile de robotă corespunzător în funcție de suprafața pământului. Indiferent de mărimea unei sesii întregi din cele 4 clase, robota era de 52 zile pe an cu animalele sau 104 zile cu palmele. Deci cuantumul robotei în Bihor rămînea același pentru o sesie întreagă indiferent de clasarea ei, spre deosebire de Banat, unde robota era de 52 de zile sau 104 zile numai pentru sesia din clasa I, micșorîndu-se în celelalte două clase.

Iobagii erau obligați ca în timpul aratului să presteze robota cu patru boi, cu plugul și grapa proprie, iar celelalte munci cu doi boi și cu carul propriu (*Urbariu*, P. 3, paragr. 1). Tot aici se stabilește ziua de muncă de la răsăritul pînă la apusul soarelui, socotindu-se mersul și venitul și hrănirea animalelor. Drumul nu se socotea în robotă în zilele de iarnă și la distanțe de cel mult o oră și jumătate. În cazul cînd muncile se efectuau la distanțe de o jumătate de zi sau mai mari stăpînul putea să-i țină pe iobagi 4 zile în șir la munci, considerîndu-se în acestea și drumul. Stăpînul putea să-l oblige pe iobag numai la o zi de arat pe an, aceasta fiind considerată o muncă grea. Reglementarea mai face și alte precizări în legătură cu zilele de muncă întrerupte, cu plata zilelor de muncă efectuate peste robota prevăzută, răsкупă-rarea robotei etc. Astfel, urbariul prevede ca cel puțin 1/4 din robotă să fie efectuată în cele 6 luni de iarnă, deci majoritatea zilelor putînd fi concentrate în perioadele de vîrf ale muncilor agricole (*Urbariu*, P. 2, paragr. 6) În cazul zilelor întrerupte, reglementarea precizează că frînturile de zile să fie considerate în robotă. Neînțelegerile între stăpîni și iobagi în privința orelor, ce trebuiau socotite în robotă, erau soluționate de către comitat. Robota putea fi și răsкупărată în bani.

Pentru jelerii cu casă au fost fixate 18 zile robotă cu palmele pe an, iar pentru cei fără casă 12 zile pe an (*Urbariu*, P. 3, paragr. 8).

Pe lângă robota săptămînală iobagii erau obligați și la *cărăușia lungă*, stabilită acum tot în funcție de mărimea sesiei. Fiecare iobag cu sesie întregă era obligat la o zi pe an de cărăușie (P. 3, paragr. 12). În fiecare localitate numărul zilelor de cărăușie era egal cu numărul sesiile întregi. De obicei această muncă se efectua în colectiv de către mai mulți iobagi. Cărăușia nu era permisă în timpul muncilor agricole capitale, nu se putea răscumpăra și nu se putea amîna de la un an la altul. Toate cheltuielile ocazionate de cărăușie erau suportate de stăpînul de pămînt. Cărăușia trebuia să se efectueze pe drumuri convenabile, practicabile și fără să depășească 2 zile de drum.

O altă obligație în muncă era *tăiatul și transportul stînjenului de lemne*, care decurgea din dreptul iobagilor la lemne de foc și de construcție din pădurea stăpînului. Iobagii cu sesie întregă erau obligați să transporte anual un stînjen de lemne la locul fixat de stăpîn. Cei care nu aveau animale de tracțiune cite doi tăiau un stînjen de lemne. Aceste obligații puteau fi preschimbate cu alte munci, dar numai pe timpul iernii și în condiții echitabile, socotindu-se la o zi de robotă cu animalele, transportul unui stînjen și la o zi cu palmele, tăiatul stînjenului (*Urbariu*, P. 3, paragr. 13, 14).

Reglementarea prevede apoi ca în afara muncilor prevăzute iobagii să nu fie forțați la alte munci, iar în cazul că le-ar efectua să li se plătească (P. 3, paragr. 16).

Dintre obligațiile în natură numai *daturile* sint fixate în funcție de mărimea sesiei. Un iobag cu sesie întregă era obligat să dea anual 2 pui, 2 cocoși, 12 ouă și o măsură de unt (P. 4, paragr. 2). Apoi 30 de iobagi cu sesie întregă dădeau un vițel sau îl răscumpărau cu 1 fl. 30 cr. Iobagii mai erau obligați să dea daturi pentru bucătăria stăpînului cu ocazia căsătoriei lui, dar nu și a copiilor acestuia. Daturile puteau fi răscumpărate și în mod obișnuit se practica răscumpărarea lor, după cum rezultă din conșcrierile de venituri. Trebuie să subliniem că reglementarea a anulat multe din daturile care se percepeau înainte și fixîndu-le în funcție de mărimea sesiei a redus și quantumul celor curente.

Censul, principala obligație în bani a supușilor, a fost fixat după intravilan, adică un florin pe an pentru fiecare intravilan indiferent de mărimea sesiei (P. 4, paragr. 1). Astfel, toți iobagii și jelerii cu casă plătesc anual 1 florin. Censul se percepea în două rate, primăvara la sărbătoarea Sf. Gheorghe și toamna la Sf. Mihai.

Iobagii mai participau apoi și la cheltuielile ocazionate de răscumpărarea stăpînului din prizonierat și de participarea nobilimii la dietă. Se menționează însă că funcționarii comitatului trebuie să vegheze ca aceste cheltuieli să nu întrecă măsura. Altă obligație în bani erau *baniile creștinătății*, pe care îi plăteau acei țărani care nu aveau semănături de dijmuit. Reglementarea a anulat banii secerișului și banii tocului, obligații care pînă acum erau în uz.

Nona se percepe în continuare din tot ce producea pământul, în afara produselor de grădină. Rămîne în uz și *nona* din miei, iezi și stupi. Cu ocazia reglementării s-a generalizat și *nona* din in și cînepă. La prestarea nonei erau obligați toți supușii (iobagi și jeleri) care aveau semănături și animale mici. Conform instrucțiunilor amintite perceperea nonei se face în continuare în natură sau răscumpărată așa cum s-a obișnuit. Răscumpărarea se practica de obicei în zonele mai sărace. Echivalentul răscumpărării nonei s-a fixat în funcție de mărimea sesiei în cazul iobagilor. Astfel un iobag cu sesie întreagă răscumpăra *nona* (din produse) cu 4 fl. sau 12 zile robotă cu animalele pe an. În cazul nonei din animale mici era fixat prețul de răscumpărare, pentru un miel 4 cr., pentru un ied 3 cr., iar pentru un stup 6 cr. (P. 5, paragr. 1). *Nona* din in și cînepă se răscumpăra prin darea sacilor sau prelucrarea unei cantități de cînepă. *Nona* nu se lua din a doua recoltă și nici după pământul arabil dat în locul finațului sau intravilanului.

În ce privește *nona* din vin, reglementarea prevede ca în locurile unde se obișnuia *nona* să se ia în continuare, iar unde era în uz vama dealurilor de vii (*ius montanum, hegyvár*) să rămînă aceasta, accentuînd însă asupra perceperei lor numai în măsură de Pojon. Cele două dări se luau în natură. În cazul cînd într-un an nu era producție, vama dealurilor se percepea chiar și din producția anului următor.

Prevederile reglementării s-au extins în mai mică măsură și asupra *monopolurilor feudale*. Astfel, cîrciumăritul, măcelăritul, ghindăritul, vînătoarea, pescuitul, vămile rămîn în continuare drepturi ale stăpînilor de pământ. Iobagilor li se permite să-și vîndă băuturile proprii de la Sf. Mihai pînă la Crăciun în satele fără dealuri de vii și de la Sf. Mihai pînă la Sf. Gheorghe în satele cu dealuri de vii. Băuturile stăpînului se vindeau pe tot parcursul anului. Reglementarea interzice stăpînilor de a-i sili pe iobagi să le vîndă băuturile stricate și să le asigure butoaie pentru transport. În cazul că stăpînul angaja un supus pentru vînzarea băuturilor în cîrciumă, acesta urma să fie scutit de robotă și să i se plătească cîte 4 cr. de fiecare urnă de băutură vîndută (P. 6, paragr. 5).

Dreptul de a ține cazane de țuică, mori, ateliere meșteșugărești era numai al stăpînului. Supușilor li se percepeau anumite taxe pentru exercitarea acestui drept, cu permisiunea stăpînului.

Reglementarea atinge apoi și problema folosirii pădurilor, specificîndu-se în ce condiții supușii pot beneficia de lemne de foc și construcție și își pot ține porcii la ghindă în pădurea stăpînului (P. 2, paragr. 4—8; P. 8, paragr. 7—11). Vînătoarea era categoric interzisă pentru iobagi, precum și dreptul de port-armă. Supușii erau obligați însă să participe la vînătorile organizate de stăpîn 3 zile pe an (P. 3, p. 17).

Menită să stabilească un echilibru în relațiile dintre stăpîni și supuși, reglementarea interzice unele obligații sau practici în uz pînă acum. Se anulează astfel dijma din pene de gîscă, darea rafiei pentru legat via, gunoiera pământului alodial, taxele pentru întreținerea paznicilor și a dijmuitorilor, taxele de găzduire și taxa de chezașie. Pe lîngă aceste

anulări nominalizate, se șterg cu desăvîrșire, printr-o dispoziție generală (P. 7, paragr. 18), orice fel de dări și taxe practicate pînă la reglementare, care în mod expres nu sînt menționate în textul urbariului.

O problemă deosebit de importantă cuprinsă în reglementare este *tratamentul juridic al supușilor*. Sînt menționate cazurile cînd supușii puteau fi pedepsiți fără judecată și cînd numai prin judecată și ce pedepse li se puteau aplica. Prin reglementare pedepsele în bani sînt limitate, ca să nu fie sărăciți contribuabilii, iar pedepsele corporale sînt aplicate cu măsură. Se puneă însă accent pe pedepsele în muncă. Astfel, în cazul cînd supușii provocau pagube domeniului (pe cîmp, în pădure etc.), nu-și prestau obligațiile la timp, fără motive bine justificate sau nu respectau drepturile exclusive ale domnului, puteau fi pedepsiți cu una la trei zile muncă, dar nu în timpul muncilor capitale. În cazul cînd această pedeapsă nu este suficientă se poate aplica și pedeapsa corporală cu cel mult 24 lovituri de băț. Se are în vedere aici starea sănătății celor în cauză. Se interzice ca în aceste cazuri supușii să fie pedepsiți cu amenzi pentru a nu-i sărăci și mai mult (P. 8, paragr. 1—15). Amenzile se puteau aplica numai în urma sentinței scaunului de judecată domonial, cu știrea autorității comitatense. În urma hotărîrii scaunului domonial, țăranul avea drept de apel la scaunul comitatens.

În mod normal justiția pentru supuși pornea de la scaunul sătesc, care judeca numai pricini mărunte, trecerea apoi la scaunul domonial și în ultimă instanță la cel comitatens. În timpul absolutismului luminat iobagilor li s-a deschis posibilitatea de a se plînge pe cale ierarhică pînă la Curtea imperială²⁸. În acest sens textul reglementării urbariale interzice stăpînilor să-i pedepsească pe supuși în cazul că se plîng instanțelor superioare (P. 9, paragr. 8).

În altă ordine de idei se reglementează și situația bunurilor orfanilor supușilor sau ale celor morți fără urmași (P. 6, paragr. 1; P. 7, paragr. 1—2). Referitor la posibilitățile țăranilor supuși, de a-și vinde propriile produse din gospodărie se păstrează dreptul de preemțiune al stăpînului, cu condiția ca acesta să ofere prețul de piață și să plătească imediat (P. 7, paragr. 3). Se prevede apoi că stăpînul trebuie să facă cumpărăturile pentru nevoi personale și să nu-i stînjenească pe supuși de a-și vinde produsele în altă parte.

Reglementarea are cîteva prevederi și în legătură cu organele administrative sătești. Astfel, pentru funcția de *jude* se prevede dreptul stăpînului de a numi 3 persoane din care comunitatea să aleagă una. *Jurații și notarul* erau aleși de comunitate fără încuviințarea stăpînului. Juzii puteau fi pedepsiți și chiar schimbați de către stăpîn dacă aveau o comportare necorespunzătoare (P. 9, paragr. 1). În exercitarea atribuțiilor lor, juzii sînt atît sub controlul stăpînului cît și a autorității comitatense.

Reglementarea urbarială din Bihor de la 1772, la fel ca și cea din celelalte comitate vestice ale Transilvaniei și cea din Banat, a fost un

²⁸ *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. 728.

mare act de guvernămînt, trecînd problema raporturilor urbariale de pe planul dreptului privat pe cel al dreptului public²⁹. Elementele fundamentale ale reglementării au fost stabilirea mărimii unei sesii întregi cu subdiviziunile ei și fîxarea sarcinilor urbariale în funcție de sesie.

Reglementarea menține concepția juridică a proprietății feudale, dar individualizează sesia iobăgească, o permanentizează ereditar în folosința iobagului și o separă categoric de pămîntul alodial. Stabilește concret obligațiile urbariale și la un nivel mult mai scăzut, datorită faptului că sînt raportate la sesie. Interzice o serie de obligații și de practici obișnuite pînă atunci. Chiar și sub aspect juridic scoate parțial supusul de sub arbitrarul stăpînului de pămînt, dîndu-i posibilitate de apel la forurile superioare.

Prin publicarea reglementării supusul știe de acum cu ce este dator față de stăpînul său, știe ori de cîte ori nu i se face dreptate și nu se resemnează atît de ușor în fața abuzurilor. Adeseori supușii vor face apel la prevederile reglementării, arătînd că sînt impuși pe nedrept. Autoritatea comitatensă, din ordinul Curții imperiale, va întreprinde cercetări periodice pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pentru a stabili modul în care sînt respectate prevederile reglementării. Mărturie în acest sens sînt numeroasele scrisori de atestare ale juzilor comitatului întocmite cu această ocazie. În cazul cînd au fost constatate abuzuri s-au luat chiar măsuri pentru înlăturarea lor.

Reglementarea a avut însă și neajunsurile ei. În primul rînd prin stabilirea constitutivului sesiei îngustează posibilitățile de mărire a ei, ducînd la o accentuată fărîmițare prin moștenirea din tată în fiu. Unele formulări din textul reglementării au dat posibilitate stăpînilor la interpretări în favoarea lor, profitînd în același timp și de dreptul feudal în virtutea căruia își puteau exercita puterea asupra supușilor. Documentele vremii demonstrează că reglementarea nu se aplică întocmai în anii următori. În plîngerile supușilor sînt semnalate nenumărate abuzuri ale stăpînilor și oficialilor lor atît în ce privește perceperea obligațiilor urbariale, a respectării constitutivului sesiilor cît și în tratamentul supușilor.

Oricum, reglementarea urbarială din comitatele vestice rămîne multă vreme un punct de referință în raporturile dintre stăpîni și supuși, duce la o ameliorare a situației țărănimii și constituie un mare precedent pentru Principatul Transilvaniei, unde situația țărănimii era mai grea și unde în secolul al XVIII-lea nu se înfăptuiește o reglementare de asemenea proporții.

²⁹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, p. 51.